

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра міжнародного та європейського права

Міждисциплінарна курсова робота

на тему:

**«Інститут адвокатури України. Захисник у кримінальному процесі
України: його права та обов'язки. Поняття безоплатної правової допомоги
та випадки її надання у кримінальному провадженні»**

Студентки 3 курсу МП-31 групи

Галузь знань 29 Міжнародні відносини

Спеціальність 293 Міжнародне право

Ганущин Ангеліни Василівни

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри міжнародного та

європейського права

Саванець Людмила Михайлівна

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Члени комісії:

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ:

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ	5
1.1. Поняття адвокатури та її історичний розвиток	5
1.2. Правове регулювання діяльності адвокатів	7
1.3. Принципи адвокатської діяльності	11
1.4. Роль адвокатури в системі правосуддя	16
РОЗДІЛ 2. ЗАХИСНИК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ.....	19
2.1. Поняття захисника в кримінальному процесі	19
2.2. Правовий статус захисника та його обов'язки	22
2.3. Особливості здійснення захисту на різних стадіях кримінального провадження	24
РОЗДІЛ 3. БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	26
3.1. Поняття та законодавче регулювання безоплатної правової допомоги в Україні	26
3.2. Випадки надання безоплатної правової допомоги в кримінальному провадженні	28
3.3. Порядок надання безоплатної правової допомоги	30
ВИСНОВОК	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	36

ВСТУП

Актуальність теми. Інститут адвокатури в Україні набуває все більшої важливості в умовах розвитку демократичного суспільства та забезпечення верховенства права. Захисник у кримінальному процесі відіграє ключову роль у гарантуванні прав і свобод підозрюваних та обвинувачених. Водночас, поняття безоплатної правової допомоги стає все більш актуальним для забезпечення доступу до правосуддя для всіх верств населення.

Мета дослідження. Метою дослідження є всебічний аналіз інституту адвокатури в Україні, з особливим акцентом на ролі захисника в кримінальному процесі та наданні безоплатної правової допомоги.

Для досягнення мети дослідження необхідно вирішити такі завдання:

1. Проаналізувати теоретичні засади інституту адвокатури в Україні.
2. Дослідити правовий статус захисника в кримінальному процесі, його права та обов'язки.
3. Виявити особливості здійснення захисту на різних стадіях кримінального провадження.
4. Охарактеризувати поняття безоплатної правової допомоги та визначити випадки її надання в кримінальному провадженні.
5. Проаналізувати законодавче регулювання безоплатної правової допомоги в Україні.
6. Виявити проблеми та перспективи розвитку інституту адвокатури та надання безоплатної правової допомоги.

Об'єктом курсової роботи є інститут адвокатури в Україні.

Предметом курсової роботи є правове регулювання діяльності захисника в кримінальному процесі та надання безоплатної правової допомоги.

Методологія дослідження. Методологія дослідження базується на комплексному застосуванні загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Застосовано формально-юридичний метод для аналізу нормативно-правових актів, порівняльно-правовий метод для зіставлення національного й

міжнародного законодавства, а також системно-структурний метод для виявлення взаємозв'язків між елементами правових інститутів. Крім того, використано історико-правовий метод для вивчення етапів становлення відповідних правових норм.

Джерельною базою при написанні курсової роботи стали праці Бочуляк Н. І., Заборовського В. В., Шевердіна М., а також нормативно-правові акти: Конституція України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про безоплатну правову допомогу», Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Основні положення про роль адвокатів, Правила адвокатської етики, Проект Закону України «Про адвокатську діяльність», Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі» та справа «Салдуз проти Туреччини» (Case of Salduz v. Turkey)

Структура курсової роботи. Курсова робота складається зі вступу, 3 розділів та 10 підрозділів, висновків та списку використаних джерел, який містить 21 найменування. Загальний обсяг роботи складає 38 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття адвокатури та її історичний розвиток

Історичні дані свідчать, що прояви адвокатури з'явилися ще в стародавніх народів. У племенах, де виникали суперечки, вирішення конфліктів вимагало від вождя виконання функцій, подібних до судових. У цей процес залучали радників, які пояснювали суть спору, пропонували можливі варіанти вирішення та допомагали прийняти рішення. Паралельно виникла потреба в захисті інтересів сторін, яку часто забезпечували члени родини або близькі друзі, що стало основою так званої "родинної адвокатури". Під час розгляду суперечок учасники спільноти — родичі, сусіди чи знайомі — висловлювали свої аргументи на підтримку однієї зі сторін, допомагали оскаржувати рішення вождя та виступали на захист певної особи. Таким чином, навіть тоді виокремлювалися люди, які захищали інтереси інших. Люди, які професійно займалися правозахистом, з'явилися пізніше, коли звичаєве право було замінено писаними законами. Ця трансформація сприяла формуванню адвокатури як окремої професії.

У науковій літературі висловлювалася думка, що адвокатура існувала у всі часи та у всіх народів. Її часто пов'язували з божественним походженням і вважали, що адвокатура виникла одночасно з першими формами суспільного устрою. У стародавніх державах правосуддя базувалося на принципах усності, гласності та змагальності, що створювало умови для розвитку правозахисної діяльності. [2]

Слово "адвокат" має давнє коріння, його сучасне значення значно розширилося. Походить воно від латинського "advocatus", що буквально означає "запрошений" або "покликаний на допомогу". Спочатку так називали осіб, яких запрошували на допомогу під час судових розглядів. З часом, у міру ускладнення правових відносин, роль адвоката перетворилася на професійну,

що передбачає не лише представництво інтересів клієнта, а й глибоке знання права та вміння застосовувати його на практиці.

Історично склалося так, що адвокатура виникла як реакція на необхідність захисту індивіда від свавілля державної влади. Сьогодні її значення лише зростає, особливо в умовах динамічного розвитку суспільства та ускладнення правових відносин.

Адвокатура в Україні має історично глибокі корені. У статті Віктора Заборовського зазначається, що в період Київської Держави, функції захисників у судах виконували родичі та близькі особи. Професійна адвокатура почала формуватися в період польсько-литовської доби під впливом Литовських статутів та Магдебурзького права. Захисником у суді могла бути лише особа з відповідною освітою. [20] У XVIII столітті в судових установах з'являється новий тип правозахисника — «прокуратор» або «речник». До представників адвокатури висувалися жорсткі вимоги: вони повинні були бути повнолітніми чоловіками, фізично й розумово здоровими, світського стану та сповідувати християнство.

За часів Гетьманщини адвокатура вже визнавалася окремим соціальним станом, хоча формальної професійної спілки ще не існувало. Це було зумовлено розвитком правової системи та зростанням ролі професійних юристів у судочинстві. У цей період на українських землях продовжували діяти норми Литовського статуту та Магдебурзьке право. Однак через їхню чужорідність вони не могли повністю охопити правове поле того часу. У першій половині XVIII ст. розпочалася кодифікація українського права, яка завершилася в 1743 році створенням проекту кодексу «Права, по которым судится малороссийский народ». Цей документ вперше вжив термін «адвокат» або «повірений» і містив статті, що регламентували діяльність адвокатів. Зокрема, адвокатами могли бути лише особи християнського віросповідання; духовенство могло захищати лише духовних осіб, церкви та монастирі; судові службовці не мали права займатися адвокатською діяльністю у своїх округах.

Крім того, передбачалася безоплатна правова допомога для вдів, сиріт та малозабезпечених. [20]

Як окремий правовий інститут адвокатура в Україні сформувалася після судової реформи 1864 року. Вона отримала законодавче закріплення у «Судових статутах», ухвалених 20 листопада того ж року [21]. Після проведення судової реформи в середині XIX століття, адвокатура в Україні отримала більш чітку правову регламентацію. Здобуття Україною незалежності стало новим етапом у розвитку цього інституту. Перший Закон України "Про адвокатуру" було прийнято у 1992 році, а в 2012 році набув чинності новий закон, який суттєво змінив підходи до організації та діяльності адвокатури.

У контексті утвердження в Україні правової держави, адвокатура набуває все більшого значення як незамінний інститут захисту прав людини. Її роль полягає не лише в забезпеченні доступу до правосуддя, а й у контролі за діяльністю правоохоронних органів, сприянні верховенству права та зміцненні демократичних засад суспільства. Без ефективної роботи адвокатури неможливо уявити собі сучасну цивілізовану державу.

Важливим елементом сучасної адвокатури є конфіденційність у діяльності адвокатів. Цей принцип гарантує захист адвокатської таємниці, що створює основу для довіри між адвокатом і клієнтом. Крім того, постійна робота над підвищенням професійного рівня адвокатів, включаючи обов'язкову участь у тренінгах і семінарах, сприяє підвищенню якості правової допомоги. Сьогодні українська адвокатура, незважаючи на виклики, пов'язані з економічними та соціальними змінами, демонструє готовність відповідати сучасним потребам суспільства та забезпечувати належний рівень правового захисту.

1.2.Правове регулювання діяльності адвокатів

Адвокатура є невід'ємним елементом правової системи України, вона виконує ключову роль у забезпеченні права кожної людини на правову допомогу, гарантованого Конституцією України. Згідно зі статтею 59

Конституції України, кожен має право на професійну правничу допомогу, що є важливим чинником для забезпечення справедливості, захисту прав і свобод громадян. [5] Інститут адвокатури здійснює свою діяльність на засадах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та недопущення втручання у професійну діяльність адвоката. Її функціонування є необхідним елементом демократичного суспільства, адже саме адвокати виступають гарантом реалізації права кожного на захист та отримання якісної правничої допомоги.

Відповідно до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", адвокатура є недержавним самоврядним інститутом. Його головне завдання – забезпечення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги громадянам на професійній основі. Цей інститут має право самостійно вирішувати питання своєї організації та діяльності в межах, визначених законом [12].

Сучасний стан адвокатури в Україні свідчить про її важливу роль у правовій системі держави та суспільному житті. Після реформування інституту адвокатури, зокрема завдяки прийняттю у 2012 році Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", адвокатура стала більш структурованою та орієнтованою на високі стандарти професіоналізму. Гарантії незалежності адвокатів, закріплені в законодавстві, забезпечують їхню свободу у здійсненні правової допомоги без впливу сторонніх осіб або органів.

Самоуправління адвокатури забезпечується через діяльність органів адвокатського самоврядування, таких як Національна асоціація адвокатів України (НААУ), яка є професійною організацією, що об'єднує всіх адвокатів держави на засадах професійної належності відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Вона є недержавною, некомерційною та неприбутковою організацією, основним завданням якої є реалізація функцій адвокатського самоврядування. [8] Її регіональні відділення контролюють дотримання адвокатами професійних стандартів, здійснюють дисциплінарне провадження у випадках порушень, а також забезпечують підвищення

кваліфікації адвокатів. Така модель управління дозволяє інституту адвокатури ефективно функціонувати, водночас зберігаючи автономію від державних структур.

Існують органи адвокатського самоврядування, які не лише здійснюють контроль за дотриманням адвокатами норм законодавства та правил професійної етики, а й сприяють розвитку адвокатури, підвищенню кваліфікації адвокатів, захисту їхніх прав та гарантій діяльності. Вони забезпечують організацію роботи адвокатських спільнот, вирішують питання дисциплінарної відповідальності та регулюють спірні ситуації у межах адвокатської діяльності. До них входить Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, які забезпечують контроль за діяльністю адвокатів та дотриманням ними етичних стандартів.

Відповідно до статті 55 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», у період між з'їздами адвокатів України функції органу адвокатського самоврядування виконує Рада адвокатів України. Її діяльність, повноваження та порядок роботи регламентуються законом і рішеннями з'їзду адвокатів України. Основним завданням Ради адвокатів України є організація роботи з'їзду адвокатів, зокрема формування порядку денного, визначення представництва делегатів від регіонів та забезпечення виконання ухвалених на з'їзді рішень. Крім цього, Рада займається веденням та контролем за наповненням Єдиного реєстру адвокатів України, а також здійснює організаційне, методичне й інформаційне супроводження цього процесу. [16]

До компетенції Ради адвокатів також належить затвердження регламентів конференцій адвокатів регіонів, положень про органи адвокатського самоврядування, у тому числі кваліфікаційно-дисциплінарні та ревізійні комісії. Вона визначає розмір і порядок сплати щорічних внесків адвокатів на забезпечення діяльності самоврядування, а також розподіляє та контролює використання цих коштів згідно з рішеннями з'їзду адвокатів.

Особливу увагу Рада адвокатів України приділяє координації діяльності регіональних рад адвокатів, сприянню забезпеченню гарантій адвокатської

діяльності та захисту прав адвокатів. Вона також розглядає скарги на дії чи бездіяльність регіональних рад та має право скасовувати їхні рішення у разі виявлення порушень.

Окрім цього, до обов'язків Ради входить розпорядження майном та коштами Національної асоціації адвокатів України відповідно до її статуту, визначення офіційного друкованого органу та забезпечення функціонування офіційного веб-сайту. У межах своєї компетенції Рада адвокатів України виконує й інші функції, передбачені законодавством та рішеннями з'їзду адвокатів України.

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури функціонує як колегіальний орган, основна мета якого полягає у розгляді скарг, що стосуються рішень, дій або бездіяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури. Згідно із Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», цей орган підзвітний та підконтрольний з'їзду адвокатів України і Раді адвокатів України. [2].

До складу Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії входять 30 адвокатів, які мають не менше п'яти років стажу. Представників обирають від кожного регіону на конференціях адвокатів, а голову та його заступників обирають під час з'їзду адвокатів України. Секретаря комісії обирають з числа її членів шляхом голосування. Комісія може здійснювати свої повноваження за умови, що обрано не менше двох третин її складу. Строк повноважень усіх посадових осіб комісії становить п'ять років, при цьому одна й та сама особа не може займати посаду більше двох термінів поспіль. Дostroкове відкликання з посади можливе за рішенням органу адвокатського самоврядування, який здійснив її обрання. Особи, які займають посади у Вищій кваліфікаційно-дисциплінарній комісії адвокатури, не мають права одночасно входити до складу інших органів адвокатського самоврядування. До повноважень цієї комісії належить розгляд скарг на діяльність чи бездіяльність регіональних кваліфікаційно-дисциплінарних комісій, узагальнення дисциплінарної практики та виконання інших функцій відповідно до чинного законодавства.

За результатами розгляду скарг Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури може залишити рішення попередньої комісії без змін, змінити його, скасувати чи ухвалити нове, або направити справу на повторний розгляд із відповідними зобов'язаннями для регіональної комісії. Засідання Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії вважається правомочним, якщо присутні більше половини її членів, а рішення ухвалюються більшістю голосів. Прийняті комісією рішення можуть бути оскаржені в судовому порядку протягом тридцяти днів з моменту їх ухвалення.

Голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури представляє орган у відносинах із державними органами, місцевою владою, підприємствами, установами, організаціями та громадянами. Він організовує проведення засідань, розподіляє обов'язки між заступниками, забезпечує ведення діловодства, розпоряджається майном і фінансами комісії у межах затвердженого кошторису та виконує інші функції, передбачені законом та внутрішніми положеннями.

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури має статус юридичної особи, а її діяльність регулюється законом та затвердженим положенням, яке є її установчим документом. Це положення затверджується з'їздом адвокатів України.

Також важливим елементом регулювання правової діяльності адвоката є його професійна відповідальність та обов'язок діяти в інтересах клієнта, дотримуючись принципів законності, добросовісності та компетентності. Незалежність адвоката гарантується не лише законодавством, а й механізмами самоврядування, які забезпечують захист від незаконного впливу з боку органів державної влади, правоохоронних структур та інших осіб.

1.3. Принципи адвокатської діяльності

Принципи адвокатської діяльності є фундаментальними показниками сутності адвокатури, вони відображають основи даного інституту через закріплені в українському законодавстві системі функціональних та

організаційних основ, що його характеризує. Згідно з частиною 1 статті 4 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», основними принципами адвокатської діяльності є верховенство права, законність, незалежність, конфіденційність та уникнення конфлікту інтересів. Водночас, частина 1 статті 43 цього ж закону встановлює, що адвокатське самоврядування базується на принципах виборності, гласності, обов'язковості виконання рішень органів самоврядування адвокатів, підзвітності, а також забороні втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката.

Адвокатська діяльність в Україні ґрунтується на основоположних принципах, що забезпечують ефективність, професійність і захист прав та інтересів клієнтів. Ці принципи закріплені у законодавстві, зокрема в Законі України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", та визначають стандарти поведінки адвокатів, їхні права й обов'язки. Процес отримання статусу адвоката включає складання кваліфікаційного іспиту, проходження стажування та складення присяги. Адвокат має право займатися професійною діяльністю лише після внесення до Єдиного реєстру адвокатів України.

Адвокатура виконує низку ключових функцій, які є основою її діяльності. Перш за все, це захист прав та інтересів клієнтів у судах, державних органах та перед іншими суб'єктами права. Адвокати представляють своїх клієнтів у кримінальних, цивільних, адміністративних та господарських справах, забезпечуючи належну реалізацію їхніх прав. Крім того, адвокати активно беруть участь у складанні документів правового характеру, таких як скарги, позови та заяви, що сприяє ефективному вирішенню правових питань.

Другою важливою функцією адвокатури є правове консультування. Адвокати надають клієнтам професійну правову допомогу з питань, що стосуються законодавства, прав і обов'язків, а також можливих шляхів вирішення конкретних правових ситуацій. Консультації можуть стосуватися як приватного, так і публічного права, сприяючи громадянам і юридичним особам у правильному тлумаченні та застосуванні норм законодавства. Обов'язок адвоката полягає в тому, щоб надати клієнту об'єктивну інформацію про

можливий результат розгляду його питання, опираючись на чинне законодавство та аналіз судової практики. Важливо підкреслити, що адвокату категорично заборонено надавати будь-які гарантії чи запевнення щодо конкретного рішення, оскільки це може ввести клієнта в оману. Крім того, неприпустимо створювати у клієнта хибне уявлення про те, що адвокат має можливість вплинути на результат справи будь-якими іншими засобами, окрім кваліфікованого та сумлінного виконання своїх професійних обов'язків. [11, с. 21]

Третя функція, інформування населення, що має соціально важливий характер. Через поширення правових знань адвокати допомагають громадянам краще розуміти їхні права та обов'язки, що є необхідною умовою для побудови правової держави. Адвокатура таким чином виконує роль посередника між правовою системою та суспільством, забезпечуючи доступність правових знань та сприяючи формуванню правосвідомості населення.

Загалом, адвокатура відіграє важливу роль у суспільстві, виступаючи гарантом забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод людини та доступу до правосуддя для всіх громадян. Майбутнє адвокатури пов'язане з подальшою інтеграцією України в європейський правовий простір та вимагає постійного розвитку інформаційних технологій та підкріплюється зростанням вимог суспільства до якості правових послуг.

За принципом верховенства права адвокат зобов'язаний у своїй діяльності дотримуватися чинного законодавства та діяти виключно в межах правових норм. Це означає, що всі його дії мають бути спрямовані на забезпечення законності, справедливості й захист прав клієнта. Верховенство права також передбачає, що адвокат повинен запобігати зловживанням з боку державних органів або інших суб'єктів у відношенні до клієнта.

Принцип незалежності є ключовим для забезпечення об'єктивності та неупередженості адвоката. Діяльність адвоката не може бути підконтрольною державним органам, політичним партіям, роботодавцям чи іншим суб'єктам. Незалежність адвокатської діяльності гарантується законодавством, а також

передбачає, що адвокат не повинен піддаватися жодному тиску або впливу при виконанні своїх професійних обов'язків.

Конфіденційність є однією з найважливіших складових адвокатської діяльності. Уся інформація, отримана адвокатом від клієнта під час надання правової допомоги, вважається адвокатською таємницею. Адвокат зобов'язаний захищати цю інформацію від розголошення, навіть після завершення своїх повноважень у справі. Порушення принципу конфіденційності є не лише етичним порушенням, але й може мати юридичні наслідки для адвоката.

Принцип законності визначає, що діяльність адвоката повинна повністю відповідати нормам права. Адвокат не має права вдаватися до незаконних засобів чи способів захисту інтересів клієнта, навіть якщо цього вимагає сам клієнт. Законність є важливим елементом професійної етики, яка зобов'язує адвоката діяти в межах правового поля, одночасно забезпечуючи ефективність своєї роботи.

Принцип етичності базується на дотриманні норм Кодексу етики адвоката, що регулює професійну поведінку адвокатів. Етичність передбачає чесність, порядність, професійність та ввічливість у взаємовідносинах із клієнтами, колегами, судовими органами та іншими учасниками правовідносин. Адвокат зобов'язаний уникати конфлікту інтересів, поважати права інших сторін і не використовувати професійні знання для нанесення шкоди будь-кому.

Принцип добросовісності та компетентності важливий тим, що адвокат повинен постійно підвищувати свій професійний рівень, бути обізнаним у змінах законодавства і застосовувати свої знання для максимально ефективного захисту прав клієнта. Недобросовісна чи некомпетентна поведінка адвоката може призвести до негативних наслідків для клієнта, а також до дисциплінарної відповідальності самого адвоката.

Принцип уникнення конфлікту інтересів є важливою складовою етики і професіоналізму в адвокатській діяльності. Він передбачає, що адвокат не може займатися справою, в якій є суперечності між його особистими інтересами та

інтересами клієнта, або між інтересами різних клієнтів, яких він представляє одночасно. Адвокат не повинен виступати представником двох або більше осіб в одній справі, якщо інтереси цих осіб можуть бути протилежними або взаємно суперечити один одному. Наприклад, адвокат не може представляти інтереси обвинуваченого та потерпілого в одній кримінальній справі. Правозахисник повинен уникати ситуацій, де його особисті або фінансові інтереси можуть вплинути на виконання обов'язків перед клієнтом. Наприклад, якщо адвокат має фінансові зв'язки з бізнесом, який є стороною у справі його клієнта, це може створити конфлікт інтересів. [10]

Принцип виборності в адвокатському самоврядуванні означає, що органи адвокатського самоврядування (наприклад, ради адвокатів або інші керівні органи) обираються самими адвокатами на демократичних і прозорих засадах. Адвокати мають право обирати своїх представників у цих органах, що забезпечує демократичність і участь кожного адвоката в управлінні професією.

Принцип гласності передбачає, що всі важливі питання, які стосуються діяльності органів адвокатського самоврядування, мають обговорюватися відкрито, і рішення повинні бути доступні для широкого огляду. Гласність дозволяє адвокатам і суспільству контролювати діяльність органів самоврядування, що підвищує довіру до них і забезпечує прозорість у прийнятті рішень.

Принцип обов'язковості виконання рішень органів адвокатського самоврядування означає, що всі адвокати зобов'язані виконувати рішення, прийняті органами адвокатського самоврядування, оскільки ці органи мають легітимність та авторитет серед адвокатської спільноти. Це дозволяє забезпечити ефективну та узгоджену роботу адвокатури, а також підвищити дисципліну та відповідальність серед адвокатів.

За принципом підзвітності органи адвокатського самоврядування повинні бути підзвітними перед адвокатською спільнотою та відповідальними за свої дії. Адвокати, як члени професії, мають право отримувати інформацію про діяльність органів самоврядування, а також можуть вимагати звітів і пояснень з

питань, що стосуються їх діяльності. Це сприяє забезпеченню довіри та легітимності самоврядування.

Принцип заборони втручання органів адвокатського самоврядування в професійну діяльність адвоката охороняє незалежність адвокатів у виконанні своїх професійних обов'язків. Органи самоврядування не повинні втручатися в конкретні справи, які ведуть адвокати, або впливати на їхні професійні рішення. Адвокати мають право здійснювати свою діяльність без зовнішнього тиску, зокрема з боку органів самоврядування, що забезпечує їхню незалежність і об'єктивність при захисті інтересів клієнтів.

Ці принципи створюють основу для забезпечення високих стандартів адвокатської діяльності. Вони спрямовані на захист прав і свобод громадян, утвердження верховенства права і справедливості в суспільстві. Дотримання цих принципів є запорукою довіри до адвокатури як важливого інституту правової системи України. [1, с. 34–41]

1.4. Роль адвокатури в системі правосуддя

Адвокатура виконує важливу роль у забезпеченні правосуддя в Україні. У кримінальному, цивільному та адміністративному судочинстві адвокат виступає як захисник чи представник інтересів клієнта, сприяючи справедливому вирішенню справ. Якщо аналізувати поняття правосуддя з нормативної точки зору, то, згідно зі статтею 124 Конституції України, правосуддя в державі здійснюється виключно судами. Воно передбачає діяльність судів, спрямовану на розгляд справ шляхом реалізації визначених законом повноважень у встановленому процесуальному порядку. Діяльність адвокатів, у свою чергу, регулюється спеціальним законодавством і визначається як незалежна професійна практика, спрямована на захист, представництво інтересів клієнтів та надання їм правової допомоги. Адвокатська діяльність в Україні здійснюється відповідно до завдань, визначених Конституцією України, і регулюється як основним законом, так і іншими нормативно-правовими актами, а також положеннями статуту органів адвокатського самоврядування. Ця діяльність ґрунтується на принципах

верховенства права, незалежності, демократичності, гуманності та конфіденційності. Адвокати здійснюють свої професійні обов'язки на всій території України, а також за кордоном, дотримуючись міжнародних договорів, укладених Україною. Важливим аспектом є те, що представництво та захист прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб у судах України можуть здійснювати виключно адвокати. Для забезпечення гарантій адвокатської діяльності, підвищення професійного рівня адвокатів і контролю за якістю надання правової допомоги функціонує система адвокатського самоврядування, яка відіграє ключову роль у розвитку інституту адвокатури. [15]

Кожен із видів діяльності має власну мету: суди спрямовані на забезпечення правосуддя, тоді як адвокати зосереджені на захисті прав конкретного клієнта. Ці дві діяльності не є ідентичними, оскільки інтереси окремої особи можуть не завжди збігатися із загальними принципами справедливого правосуддя. Адвокат самостійно визначає баланс між інтересами клієнта та загальною метою правосуддя.

Якщо ж розглядати правосуддя як соціальну категорію, його можна описати як "справедливість у дії". У цьому контексті адвокатура відіграє важливу роль у забезпеченні прав і законних інтересів осіб, а також у сприянні відновленню справедливості. Адвокатура стає невід'ємною частиною правосуддя, оскільки вона впливає на формування судової практики, визначає її якість і підвищує стандарти. З погляду соціальної ролі адвокати, разом із прокурорами та суддями, мають спільне завдання – сприяти досягненню справедливого правосуддя, яке відповідає інтересам суспільства.

Таким чином, взаємодія суду, адвокатури та прокуратури створює рівновагу, необхідну для функціонування справедливого правосуддя. Адвокатура в Україні виконує самостійну та надзвичайно важливу функцію у сфері правосуддя, забезпечуючи індивідуальний захист прав, свобод і законних інтересів осіб. Вона не дублює функції судів, а діє паралельно, створюючи баланс між інтересами окремої особи та суспільства. Як професійна діяльність,

адвокатура регулюється спеціальним законодавством і базується на принципах верховенства права, незалежності й гуманності. Завдяки адвокатському самоврядуванню та дотриманню міжнародних стандартів, адвокатура не лише сприяє формуванню якісної судової практики, а й забезпечує доступ до правосуддя як на національному, так і на міжнародному рівні.

РОЗДІЛ 2

ЗАХИСНИК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

2.1. Поняття захисника в кримінальному процесі

Інститут захисника є невід'ємною частиною кримінального процесу України, оскільки забезпечує реалізацію права особи на захист, що є одним із ключових демократичних принципів правосуддя. Гарантія права на захист є необхідною умовою забезпечення справедливого судового розгляду та дотримання прав і свобод людини. Роль захисника у кримінальному процесі є важливою складовою принципу змагальності, що передбачає рівність сторін обвинувачення та захисту в ході судового розгляду.

Право на захист закріплене в низці національних і міжнародних нормативно-правових актів. Оскільки інститут захисника має глибоке правове та соціальне значення, його діяльність регламентується спеціальними законами та міжнародними стандартами, що забезпечують незалежність адвокатів та гарантії їхньої професійної діяльності. Таким чином, участь захисника у кримінальному провадженні є важливою умовою для реалізації прав особи та забезпечення справедливого правосуддя. Відповідно до статті 59 Конституції України, кожен має право на правову допомогу, а у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно [5]. Кримінальний процесуальний кодекс України забезпечує можливість особи, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування, користуватися професійною правовою допомогою адвоката з метою захисту своїх законних інтересів. Крім того, це право гарантується і міжнародними документами, зокрема, статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка передбачає, що кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право захищати себе особисто або через обраного ним адвоката, а в разі необхідності – отримати безоплатну правову допомогу [4].

Захисник у кримінальному процесі виступає як гарант дотримання прав підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, допомагає йому реалізувати свої

права та оскаржити можливі процесуальні порушення. У зв'язку з цим, його участь є обов'язковою у випадках, передбачених КПК, зокрема, коли особа є неповнолітньою, має психічні чи фізичні вади або якщо їй загрожує довічне позбавлення волі. Законодавче визначення захисника міститься у статті 45 Кримінального процесуального кодексу України, згідно з якою захисником у кримінальному провадженні може бути адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого або особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру [6].

Важливим аспектом є незалежність захисника у здійсненні своєї діяльності. Це передбачено статтею 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», де зазначено, що втручання державних органів, установ, посадових осіб або третіх осіб у діяльність адвоката заборонене.

Міжнародні правові акти також відіграють важливу роль у регулюванні статусу захисника в кримінальному процесі. Наприклад, у Основних принципах щодо ролі адвокатів, ухвалених VIII Конгресом ООН з питань попередження злочинності та поведіння з правопорушниками (1990 р.), наголошується на необхідності забезпечення адвокатам можливості незалежно виконувати свої професійні обов'язки без залякувань, перешкод та незаконного втручання [8].

Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював важливість правової допомоги у кримінальних справах. Зокрема, у справі «Салдуз проти Туреччини» Суд зазначив, що доступ до адвоката є одним із головних процесуальних гарантій, а обмеження цього права може призвести до порушення права на справедливий суд. Заявник, Омер Салдуз, на момент подій був 17-річним підлітком. Його затримали у 2001 році в Туреччині за підозрою в участі у несанкціонованій демонстрації на підтримку забороненої організації «Робітнича партія Курдистану» (РПК). Під час перебування під вартою його допитували без адвоката, що відповідало турецькому законодавству на той момент, яке не передбачало обов'язкової присутності захисника під час допиту осіб, підозрюваних у злочинах, пов'язаних із тероризмом. Під тиском слідчих

Салдуз зізнався у злочині, але пізніше, вже у суді, відмовився від цих свідчень, заявивши, що їх було отримано під примусом. Незважаючи на це, суд першої інстанції визнав його винним, посилаючись на самопризнання, зроблене під час досудового слідства без присутності адвоката. Турецькі апеляційні суди підтвердили вирок.

ЄСПЛ встановив, що Туреччина порушила право кожного обвинуваченого на ефективну юридичну допомогу. Суд підкреслив, що доступ до адвоката повинен бути забезпечений на ранніх стадіях кримінального провадження, особливо під час допиту в поліції. Будь-які обмеження цього права повинні мати вагомі підстави – загальна заборона на доступ до адвоката, як у випадку Салдуза, суперечить принципу справедливого судочинства. Визнання провини без адвоката може вплинути на весь подальший судовий процес – самопризнання, отримані без правової допомоги, можуть бути використані проти обвинуваченого, що є несправедливим і створює дисбаланс між обвинуваченням та захистом.

Після рішення у справі «Салдуз проти Туреччини» ЄСПЛ заклав важливий прецедент для всіх держав-учасниць Конвенції. Це рішення стало основою для розвитку практики Суду щодо захисту прав підозрюваних у кримінальних провадженнях. Зокрема, у відповідь на це рішення Туреччина внесла зміни до законодавства, гарантувавши право на адвоката для всіх затриманих осіб з моменту їхнього арешту. Інші країни Ради Європи також переглянули свої національні законодавства, щоб забезпечити дотримання стандартів ЄСПЛ.

Отже, інститут захисника в кримінальному процесі має міцне правове підґрунтя як національного, так і міжнародного рівня. Його діяльність спрямована на забезпечення конституційного права кожного на правову допомогу та справедливий судовий розгляд. Захисник у кримінальному процесі виконує ключову функцію гаранта дотримання прав людини, забезпечуючи юридичну допомогу на всіх етапах провадження.

Законодавчі та міжнародні норми визначають правовий статус захисника, гарантують його незалежність і недоторканність професійної діяльності. Судова практика, зокрема рішення ЄСПЛ, підкреслює важливість своєчасного доступу до адвоката та посилює вимоги до процедурних стандартів правосуддя.

Забезпечення ефективного захисту підозрюваних і обвинувачених сприяє дотриманню прав людини та підвищує довіру до судової системи. Відтак, роль захисника є невід'ємною складовою справедливого правосуддя та правової держави.

2.2. Правовий статус захисника та його обов'язки

Інститут захисника є одним із ключових елементів кримінального процесу, що забезпечує реалізацію права на захист та дотримання принципу змагальності сторін. Його правовий статус визначається національним законодавством, міжнародними нормами та правозастосовною практикою.

Відповідно до статті 45 Кримінального процесуального кодексу України захисником у кримінальному провадженні може бути адвокат, який має право здійснювати адвокатську діяльність на території України. Це означає, що лише особи, які мають відповідну кваліфікацію, отримали свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю та включені до Єдиного реєстру адвокатів України, можуть виконувати функції захисника.

Загальними правилами участі захисника в кримінальному процесі передбачено, що захисник має ряд зобов'язань. Представник не має права захищати інтереси іншої особи або надавати їй правову допомогу, якщо це суперечить інтересам особи, якій він надає або раніше надавав правову допомогу. Адвокат не має права розголошувати інформацію, отриману під час виконання своїх професійних обов'язків, навіть після завершення провадження. Захисник зобов'язаний вживати всіх законних заходів для ефективного захисту прав підозрюваного, обвинуваченого або підсудного. Відповідно до Правил адвокатської етики, адвокат повинен діяти добросовісно, не вводити в оману суд або інші органи та уникати конфлікту інтересів. Захисник має брати участь

у судових засіданнях, своєчасно подавати процесуальні документи та неухильно дотримуватися строків провадження.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» регламентує права та гарантії адвоката, а також встановлює обмеження щодо його діяльності. Так, відповідно до статті 20 цього закону, адвокат має право збирати відомості, необхідні для захисту клієнта, знайомитися з матеріалами справи, брати участь у слідчих діях, подавати докази, висловлювати клопотання та скарги, а також оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування, прокуратури та суду [11].

Міжнародні акти також визначають важливі аспекти статусу адвоката. Зокрема, у Основних принципах щодо ролі адвокатів, ухвалених ООН у 1990 році, зазначається, що адвокати повинні мати змогу виконувати свої професійні обов'язки без залякувань, переслідувань чи незаконного втручання [8]. У міжнародній правовій практиці статус захисника трактується як ключовий елемент забезпечення верховенства права та справедливого судочинства. Багато міжнародних актів підкреслюють, що адвокат має діяти вільно, без будь-якого тиску, у тому числі з боку державних органів. Також гарантується незалежність адвокатської діяльності, конфіденційність спілкування з клієнтом. Ці принципи визнають, що ефективна правова допомога є невід'ємною складовою права кожного на справедливий суд, закріпленого у статті 6 Європейської конвенції з прав людини. У практиці ЄСПЛ неодноразово наголошувалося, що порушення прав адвоката під час кримінального процесу автоматично ставить під сумнів справедливість усього провадження.

Отже, правовий статус захисника визначається сукупністю національних та міжнародних норм, які гарантують його незалежність, професійні права та обов'язки. Варто також зазначити, що захисник є не лише представником сторони захисту, але і процесуальною гарантією справедливості в усьому кримінальному провадженні. Його діяльність спрямована не лише на пом'якшення відповідальності клієнта або виправдання, а й на недопущення порушень прав людини та зловживань з боку органів досудового розслідування.

Саме тому законодавець передбачає можливість залучення захисника на будь-якій стадії кримінального процесу – від моменту затримання до касаційного перегляду судового рішення.

Особливу роль відіграє захисник і у випадках, коли особа є неповнолітньою, не володіє мовою провадження або має фізичні чи психічні вади, що ускладнюють її здатність захищатися самотійно. У таких ситуаціях участь адвоката є обов'язковою, що також підкреслює соціальну місію інституту захисту. Крім того, адвокат може ініціювати проведення експертиз, опитування свідків, витребування доказів, тобто діяти не лише реактивно, а й активно формувати доказову базу на користь клієнта.

2.3. Особливості здійснення захисту на різних стадіях кримінального провадження

Кримінальний процес складається з кількох основних стадій, на кожній з яких захисник виконує важливі функції, спрямовані на забезпечення прав підзахисного та справедливого судового розгляду.

1. Досудове розслідування. На цій стадії кримінального провадження основним завданням захисника є забезпечення прав та законних інтересів підозрюваного. Основні функції адвоката включають: Участь у першому допиті, візьмемо до прикладу практику ЄСПЛ, зокрема рішення у справі «Салдуз проти Туреччини», адвокат має бути присутнім під час допиту, оскільки відсутність захисника може призвести до порушення права на справедливий суд [18]. Захисник ознайомлюється з матеріалами справи, має право переглядати всі докази, що використовуються слідством, та може ініціювати власне розслідування. Адвокат може здійснювати подання клопотань, зокрема вимагати зміну запобіжного заходу, оскаржувати незаконні дії слідчих та подавати інші процесуальні заяви. У разі, якщо права підозрюваного порушуються (наприклад, при неналежних умовах утримання під вартою або незаконному затриманні), адвокат може звернутися зі скаргами до відповідних органів задля оскарження дій слідчих.

2. Судовий розгляд. На стадії судового розгляду захисник реалізує стратегію захисту, яка може включати представлення доказів на користь підзахисного, тобто він має право подавати нові докази, опитувати свідків, ставити питання експертам. Адвокат аналізує законність та допустимість зібраних прокуратурою матеріалів та вправі заявляти заперечення щодо доказів сторони обвинувачення. Завершальним етапом судового розгляду є промова захисника, у якій він узагальнює аргументи на користь виправдання підзахисного або пом'якшення покарання.

3. Апеляційне та касаційне оскарження. Якщо особа не погоджується з вироком, захисник може подати апеляційну або касаційну скаргу. На цьому етапі основними завданнями адвоката є аналіз судового рішення на предмет порушень. Захисник оцінює, чи були дотримані всі процесуальні гарантії та чи правильно застосовані норми права. Адвокат готує скаргу, в якій формує аргументи для перегляду справи, вказує на допущені помилки, та обґрунтовує необхідність скасування або зміни вироку. Представництво в апеляційному або касаційному суді здійснюється так, що захисник виступає перед суддями, пояснюючи правові підстави для перегляду справи.

4. Виконання вироку та перегляд справи за нововиявленими обставинами. Навіть після ухвалення остаточного рішення захисник може продовжувати виконувати свої функції, до прикладу якщо клієнт зазнає жорстокого поводження або неналежних умов утримання, адвокат може ініціювати відповідні скарги щодо умов утримання засудженого. Якщо з'явилися нові докази, які можуть вплинути на рішення суду, захисник може подати клопотання про перегляд вироку за нововиявленими обставинами. [16]

Отже, кожна стадія кримінального провадження потребує від захисника високої професійної компетентності, стратегічного мислення та активної правозахисної діяльності. Від ефективності роботи адвоката залежить дотримання прав обвинуваченого, що, у свою чергу, є запорукою справедливого судочинства та правової держави.

РОЗДІЛ 3.

БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

3.1. Поняття та законодавче регулювання безоплатної правової допомоги в Україні

Безоплатна правова допомога є важливим елементом гарантування права на захист у кримінальному провадженні. Це правнича допомога, спрямована на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захищає ці права і свободи, та відновлює їх у разі порушення. Безоплатна правова допомога гарантується державою та надається повністю або частково за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел. Її надання забезпечує рівність сторін у судовому процесі, сприяє дотриманню принципу справедливого судочинства та виконує соціальну функцію, забезпечуючи доступ до правосуддя для малозабезпечених верств населення.

Право на безоплатну правову допомогу закріплене у статті 59 Конституції України, де зазначено, що «кожен має право на правову допомогу» і що «у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно» [5].

Основним нормативним актом, який регламентує порядок надання безоплатної правової допомоги, є Закон України «Про безоплатну правову допомогу». У ньому визначено правові засади організації системи надання, порядок реалізації цього права та категорії осіб, які мають право на отримання такої допомоги. Відповідно до цього закону, розрізняють два види правової допомоги:

1. Безоплатна первинна правова допомога (БППД) – надання юридичних консультацій, роз'яснень законодавства, допомога в складанні заяв та інших документів правового характеру.

2. Безоплатна вторинна правова допомога (БВПД) – забезпечення представництва інтересів особи у суді, органах влади, а також захист у кримінальному провадженні.

Кримінальний процесуальний кодекс України також передбачає механізм реалізації права на захист для осіб, які не можуть самостійно забезпечити собі адвоката. Відповідно до статті 49 Кримінального процесуального кодексу України, слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у випадках, коли його присутність є обов'язковою відповідно до статті 52 цього Кодексу, а підозрюваний чи обвинувачений не залучив адвоката самостійно. Також захисник призначається, якщо підозрюваний або обвинувачений заявив клопотання про його залучення, але через брак коштів чи інші об'єктивні причини не може цього зробити. Крім того, слідчий, прокурор, слідчий суддя або суд можуть ухвалити рішення про необхідність участі захисника, якщо обставини кримінального провадження вимагають цього. У таких випадках відповідний орган чи установа, уповноважена законом на надання безоплатної правової допомоги, зобов'язана негайно призначити адвоката та забезпечити його прибуття для участі у справі [6].

Статтею 6 Закону Про безоплатну правничу допомогу зазначається, що надання безоплатної правничої допомоги в Україні регулюються Конституцією, цим законом, іншими законами України та міжнародними договорами. За стандартами останніх, встановлюється обов'язок держав гарантувати безоплатну правову допомогу особам, які не можуть її оплатити. Зокрема, стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначає, що кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право на правову допомогу адвоката, а у випадку відсутності фінансових можливостей – на безоплатну юридичну підтримку [4].

Законодавство України встановлює комплексний механізм надання безоплатної правової допомоги, який відповідає міжнародним стандартам та гарантує реалізацію права на захист у кримінальному процесі. Система надання безоплатної правничої допомоги включає низку органів і суб'єктів, відповідальних за її функціонування. Координаційний центр з надання правничої допомоги відіграє центральну роль у забезпеченні організаційної та

методичної підтримки. Важливу функцію виконують суб'єкти, що надають безоплатну первинну правничу допомогу, яка включає надання правової інформації, консультацій і роз'яснень щодо прав та обов'язків особи. Окремо діють суб'єкти, що забезпечують безоплатну вторинну правничу допомогу, яка передбачає захист, представництво інтересів у судах, державних органах та перед іншими установами. Ця система створена для гарантування рівного доступу громадян до правосуддя та належного захисту їхніх прав [12].

У процесі розвитку національного законодавства система безоплатної правової допомоги в Україні зазнала суттєвого вдосконалення. Вона орієнтована не лише на внутрішні правові потреби, а й гармонізована з міжнародними стандартами прав людини. Участь держави у створенні інституційної бази, розбудові мережі місцевих центрів, упровадженні механізмів контролю за якістю правничої допомоги свідчить про прагнення гарантувати всім громадянам, зокрема соціально вразливим категоріям, реальний доступ до правосуддя. Зокрема, у фокусі системи перебуває не лише реакція на порушення прав, але й профілактика юридичної необізнаності шляхом надання первинної допомоги.

Отже, поняття та законодавче регулювання безоплатної правової допомоги в Україні ґрунтується на конституційних засадах, положеннях спеціального законодавства та міжнародних зобов'язаннях держави. Ця система є фундаментальним інструментом реалізації принципу верховенства права, соціальної справедливості та правової рівності. Забезпечення правової підтримки тим, хто не має фінансової можливості скористатися нею самостійно, є важливою передумовою для справедливого судового розгляду та ефективного функціонування демократичної правової держави.

3.2. Випадки надання безоплатної правової допомоги в кримінальному провадженні

Право на захист — це одна з основних гарантій справедливого гарантування судочинства, закріплена як в національному законодавстві, так і у

міжнародних нормативно-правових актах. Реалізація цього права та захисту прав і свобод, їх відновлення у разі порушення для категорій осіб, які визначені статтею 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» діє інститут безоплатної правової допомоги (БПД), який забезпечує доступ до юридичної підтримки для соціально вразливих категорій громадян. Стаття 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» надає суб'єктам права на безоплатну правничу допомогу можливість інформування особи про її права та обов'язки до право на безоплатну первинну правничу допомогу та на безоплатну вторинну правничу допомогу,

Право на безоплатну правову допомогу є ключовим елементом захисту прав особи у кримінальному процесі. В Україні це право закріплене у статті 59 Конституції, яка передбачає, що кожен має право на правову допомогу, а у визначених законом випадках вона надається безоплатно. Основним нормативним актом, що регулює ці питання, є Закон України «Про безоплатну правову допомогу» [12].

Закон розмежовує безоплатну правову допомогу на первинну та вторинну. У кримінальному процесі значення має саме вторинна правова допомога, яка включає захист від обвинувачення, представництво інтересів особи в судах та складання процесуальних документів. Вона надається певним категоріям осіб, визначеним законодавством, щоб забезпечити рівність усіх перед законом та дотримання принципів справедливого судочинства.

Передусім, безоплатна правова допомога надається підозрюваним та обвинуваченим, якщо вони не можуть самостійно залучити захисника через матеріальні труднощі. Це критично важливо, адже відсутність належного правового представництва може призвести до порушення прав людини, несправедливого судового розгляду та неправомірного засудження.

Особливу увагу законодавець приділяє випадкам, коли участь захисника є обов'язковою відповідно до статті 52 Кримінального процесуального кодексу України (КПК). До таких випадків належать кримінальні провадження щодо осіб, які не володіють мовою судочинства, неповнолітніх, осіб з фізичними чи

психічними вадами, а також осіб, яких підозрюють або обвинувачують у вчиненні особливо тяжких злочинів. У цих ситуаціях безоплатна правова допомога надається незалежно від бажання особи, щоб гарантувати дотримання її прав та законних інтересів.

Крім того, безоплатну правову допомогу можуть отримати особи, до яких застосовано адміністративне затримання або арешт. Це забезпечує їм можливість належного захисту під час провадження, запобігає можливим зловживанням з боку правоохоронних органів та сприяє дотриманню принципу презумпції невинуватості.

Окремою категорією бенефіціарів є внутрішньо переміщені особи, які часто стикаються з правовими проблемами, пов'язаними зі зміною місця проживання, втратою документів та майна. Також право на безоплатну правову допомогу мають особи з низьким доходом, особи з інвалідністю, пенсіонери, ветерани війни, члени сімей загиблих військовослужбовців, діти, а також потерпілі від домашнього насильства та воєнних злочинів.

Важливо відзначити, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, також можуть отримати безоплатну вторинну правову допомогу. Це відповідає міжнародним стандартам захисту прав людини, зокрема положенням Європейської конвенції з прав людини та практиці Європейського суду з прав людини. [18]

Таким чином, надання безоплатної правової допомоги в кримінальному процесі є важливим механізмом захисту прав осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах. Завдяки цьому інституту забезпечується реалізація принципу рівності перед законом, що є одним із ключових засад демократичного суспільства.

3.3. Порядок надання безоплатної правової допомоги

Порядок надання безоплатної правової допомоги в Україні регулюється Законом України «Про безоплатну правову допомогу та рядом інших відповідних підзаконних актів. Цей закон встановлює основні засади, на яких

базується система надання безоплатної правової допомоги, умови доступу до неї, порядок її отримання громадянами, а також визначає суб'єктів, уповноважених на її надання. Основна мета цієї системи — забезпечити рівний доступ громадян до правосуддя, зокрема тих осіб, які через фінансові або інші обставини не здатні самотійно скористатися послугами адвоката.

В Україні створена система центрів з надання безоплатної правової допомоги, які супроводжуються Координаційним центром з надання правової допомоги при Міністерстві юстиції України. Ці установи охоплюють усі регіони країни та забезпечують надання як первинної, так і вторинної правової допомоги. Первинна допомога охоплює надання правової інформації, консультування та допомогу в складанні заяв, скарг чи інших документів правового характеру. Вторинна ж передбачає захист у суді, представництво інтересів особи та складання процесуальних документів у більш складних правових ситуаціях.

Особа, яка має претендує на безоплатну вторинну правову допомогу, повинна звернутися до найближчого місцевого центру або бюро правової допомоги. Для цього вона подає заяву та документи, що підтверджують її право на безоплатну правову допомогу, зокрема, довідки про доходи або інші документи, що підтверджують фінансову скруту заявника. До переліку документів можуть належати довідки про доходи, статус учасника бойових дій, інвалідність, пенсійне посвідчення чи інші документи, що підтверджують вразливий соціальний стан.

Після перевірки поданої інформації та перевірки їх достовірності центр ухвалює рішення про надання допомоги та визначає адвоката або іншого правника для супроводу справи. Після розгляду заяви та підтвердження права на допомогу, центр призначає адвоката або іншого фахівця у галузі права, який надасть необхідні послуги відповідно до вимог законодавства.

Окрема процедура передбачена для випадків затримання особи правоохоронними органами. У такій ситуації уповноважений орган зобов'язаний невідкладно поінформувати відповідний центр, щоб забезпечити

участь адвоката з самого моменту затримання. Важливою частиною процесу є оперативність реагування на запити. У випадках затримання особи за підозрою у вчиненні злочину, орган, який здійснив затримання, зобов'язаний негайно повідомити відповідний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Це забезпечує своєчасну участь захисника з моменту фактичного затримання особи, що є важливим для гарантування права на захист, визначеного статтею 59 Конституції України та міжнародними стандартами, зокрема відповідно до Європейської конвенції з прав людини.

Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги визначаються відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 21 грудня 2017 року № 4125, який регулює вимоги до роботи адвокатів та інших правових фахівців, залучених для надання таких послуг. Цей наказ встановлює критерії для оцінки якості правової допомоги, зокрема, щодо компетентності фахівців, строків надання допомоги та інших аспектів, що сприяють забезпеченню прав людини в кримінальному процесі [13].

Процес надання безоплатної правової допомоги спрямований на забезпечення доступу до правосуддя та захисту прав людини. Враховуючи важливість своєчасного та кваліфікованого захисту інтересів осіб, система надання безоплатної правової допомоги в Україні є цілісною та структурованою, покликаною забезпечити справедливість, рівність перед законом і доступ до правосуддя незалежно від соціального чи матеріального становища. З огляду на це, вона виступає одним із ключових елементів правової держави та гарантом дотримання основоположних прав і свобод людини.

Крім того, законодавством передбачено механізми контролю за якістю наданих послуг. Особи, які користуються безоплатною правовою допомогою, мають право подавати скарги на дії, бездіяльність або неякісне надання послуг адвокатом чи іншим фахівцем. Такі скарги розглядаються відповідними центрами або Координаційним центром з надання правової допомоги. У разі виявлення порушень можливе притягнення фахівця до дисциплінарної

відповідальності або заміна його на іншого, більш кваліфікованого спеціаліста. Цей механізм посилює довіру до системи та сприяє дотриманню високих стандартів правової допомоги.

ВИСНОВОК

У процесі написання курсової роботи було комплексно досліджено правову природу, значення та особливості функціонування інституту адвокатури в Україні, а також визначено місце та роль захисника у кримінальному процесі та механізми надання безоплатної правової допомоги.

Адвокатура, як невід'ємний елемент правової системи України, пройшла тривалий історичний шлях розвитку та на сьогоднішній день виступає гарантом забезпечення конституційного права особи на правову допомогу. Законодавче регулювання адвокатської діяльності базується на дотриманні ключових принципів — незалежності, законності, конфіденційності, дотримання етичних норм та захисту прав клієнтів. Важливим є й те, що адвокатура займає провідне місце у системі правосуддя, беручи активну участь у забезпеченні реалізації прав і свобод людини.

У межах кримінального процесу адвокат виконує функцію захисника, що передбачає не лише представлення інтересів підозрюваного чи обвинуваченого, а й надання юридичної допомоги на всіх стадіях кримінального провадження. Правовий статус захисника визначається законодавством України та охоплює як права, так і процесуальні обов'язки, необхідні для ефективного здійснення захисту.

Особливу увагу у роботі приділено аналізу порядку здійснення захисту на кожній стадії кримінального процесу — від моменту затримання особи до судового розгляду та апеляційного чи касаційного оскарження. Важливо, що діяльність захисника спрямована на запобігання порушенням прав людини та забезпечення справедливого правосуддя.

Окремим напрямом дослідження стало питання безоплатної правової допомоги у кримінальному провадженні. Встановлено, що законодавство України чітко визначає підстави для надання такої допомоги, а також гарантує її доступність особам, які не мають можливості самостійно оплатити послуги

адвоката. Визначено порядок звернення за безоплатною правовою допомогою, її організаційно-правове забезпечення та роль адвокатів у її наданні.

Отже, адвокатура та інститут захисника у кримінальному процесі є ключовими складовими правової системи України, що забезпечують практичну реалізацію прав і свобод людини та громадянина. Безоплатна правова допомога, у свою чергу, є важливим соціальним інструментом захисту осіб, які потребують правової підтримки у складних життєвих ситуаціях. Діяльність адвокатів, їх професіоналізм, дотримання етичних норм та забезпечення правової допомоги сприяють утвердженню принципів верховенства права та справедливості в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бочуляк Н. І. ПРИНЦИПИ АДВОКАТУРИ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ. 2019. С. 34–41. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/nov/19878/bochulyak.pdf> (дата звернення: 15.01.2025).
2. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури - Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури. URL: <https://vkdko.org/about/> (дата звернення: 31.01.2025).
3. Історія адвокатури – Адвокатура Вінниччини. *Адвокатура Вінниччини – Сайт Ради адвокатів та КДКА Вінницької області*. URL: <http://osav.vn.ua/history-of-advocacy/> (дата звернення: 25.01.2025).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.02.2025).
5. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 20.02.2025).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 26 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.02.2025).
7. Національна Асоціація Адвокатів України. НААУ. URL: <https://unba.org.ua/> (дата звернення: 31.01.2025).
8. Основні положення про роль адвокатів : Положення Орг. Об'єдн. Націй від 01.08.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text (дата звернення: 20.02.2025).
9. «Основні принципи адвокатської етики» – Максим Шевердін. Асоціація правників України. URL: <https://uba.ua/ukr/news/4919> (дата звернення: 13.01.2025).

10. Правила адвокатської етики : від 01.10.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/n0001699-99> (дата звернення: 28.02.2025).

11. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 19.01.2025).

12. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI : станом на 31 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 24.02.2025).

13. Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі : Наказ від 21.12.2017 № 4125. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE31422> (дата звернення: 28.03.2025).

14. Проект Закону України від 24.01.2008 № 1430 (Одержаний ВР України) Про адвокатську діяльність. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН - система пошуку, аналізу та моніторингу нормативно-правової бази*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF13Q00A?an=21> (дата звернення: 25.01.2025).

15. Рада адвокатів України – Вікіпедія. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Рада_адвокатів_України (дата звернення: 31.01.2025).

16. Система стадій кримінального процесу. Pidru4niki. URL: https://pidru4niki.com/1597012261528/pravo/sistema_stadiy_kriminalnogo_protsestu (дата звернення: 03.02.2025).

17. СПРАВА «САЛДУЗ ПРОТИ ТУРЕЧЧИНИ» (CASE OF SALDUZ v. TURKEY) : Рішення (суть та справедлива сатисфакція) від 27.11.2008 № 36391/02. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-117602> (дата звернення: 20.02.2025).

18. Суб'єкти права на безоплатну вторинну правничу допомогу - Про безоплатну правничу допомогу - Закони України | Protocol. Безкоштовний сервіс для вирішення Юридичних питань №1 в Україні!. URL: https://protocol.ua/ua/pro_bezoplatnu_pravovu_dopomogu_vid_02_06_2011_3460_v_i_stattya_14/ (дата звернення: 31.03.2025).

19. Судоустрій; прокуратура та адвокатура. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2015. Ужгород, 2015. С. 139–142. URL: [https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/11608/1/Заборовський%20АРОДЖЕННЯ%20ІНСТИТУТУ%20УКРАЇНСЬКОЇ%20АДВОКАТУРИ%20\(ІХ–ХVІІІ%20СТ.\).pdf](https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/11608/1/Заборовський%20АРОДЖЕННЯ%20ІНСТИТУТУ%20УКРАЇНСЬКОЇ%20АДВОКАТУРИ%20(ІХ–ХVІІІ%20СТ.).pdf) (дата звернення: 31.01.2025).

20. Українська адвокатура за часів козаччини. StudFiles. URL: <https://studfile.net/preview/9858012/page:6/> (дата звернення: 03.02.2025).

21. Француз А. Й., Гаряга О. О. Система правосуддя в Українських землях після судової реформи 1864 р. юридична наука. 2020. № 12(114). с. 13–19. url: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/download/571/533/1061> (дата звернення: 10.02.2025).